

SPOMINU ENDREJA ANGYALA

V Pécsu (Pečuhu) je 28. marca 1976 zapuščen umrl dober prijatelj Slovencev in naše kulture dr. *Endre Angyal*. Rojen je bil 1915 v Bratislavi, študiral slavistiko, umetnost in jezike v Budimpešti, Münchenu in Firencah, zato je dobro obvladal mnoge jezike, pasivno vse slovanske. Bil je kratek čas profesor v Pécsu, Budimpešti, nato asistent na univerzi v Debrecenu, kjer je tudi predaval, nato pa znanstveni sodelavec Prekdonavskega znanstvenega inštituta Madžarske akademije znanosti v Pécsu, kjer se je ukvarjal predvsem z južnoslovanskimi, pa tudi drugimi slovanskimi vprašanji. Predvsem so ga zanimali madžarsko-slovanski kulturni stiki v najširšem pomenu, posebej pa še slovstvo ter umetnost baroka. Napisal je knjige: *Theatrum mundi* (1934), *Udvari kultúra, udvari költészet* (Dvorna kultura, dvorno pesništvo, 1944), *Barock in Ungarn* (Budapest-Leipzig-Milano, 1951), *Reneszánsz és barok művészet Kelet Európában* (Renesančna in baročna umetnost v vzhodni Evropi, 1960), *Die slawische Barockwelt* (Leipzig, 1960).

Napisal je mnogo razprav in člankov o slovanskih pesnikih in umetnikih. Posebej nas zanima, da je pisal številna poročila o naših knjigah, naši umetnosti in naših znanstvenikih, s katerimi je imel dobre stike, saj je ponovno predaval v Ljubljani pri SAZU, Slavističnem društvu in drugod. Omenimo le večji članek o Avgustu Pavlu v debrecenskem zborniku *Slavica* 1961 ter dobra informativna poročila v sombotelski reviji *Vasi szemle*. Posebej pa je zaslužna njegova razprava *A vend kérdés* (Prekmursko vprašanje) v zborniku *Novejša dognanja kompleksnih zemljepisnih in zgodovinskih raziskovanj v Prekdonavju* (Pécs, 1972, str. 269—291). To je edini madžarski spis, ki govori izčrpno in stvarno o slovenstvu Prekmurja, zato razlaga nastanek in rabo imena *Wenden*, *Vend* za Slovane in Slovence, posebej še prekmurske, s čimer so jih Madžari ločili od ostalih Slovencev. Navaja od Popoviča in Kopitarja, dalje izjave o pripadnosti prekmurskih Slovencev k slovenski narodni skupnosti, govori o kulturnih stikih Prekmurja z ostalim slovenstvom pred 1919, zavrača madžarsko neobjektivno stališče, ki je razglašalo prekmursko narečje za poseben jezik in s tem utemeljevalo na mirovni konferenci po prvi vojski pripadnost Prekmurja k Madžarski. Natanko seznanja tudi s pomadžarjevalnim prizadevanjem med zasedbo 1941—1945. Že zavoljo tega temeljitega in stvarnega spisa si je *Endre Angyal* zaslužil lep spomin med nami.

Vilko Novak
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Literarnozgodovinski problemi, gradivo, komentarji

ŠE O PREKMURSKIH PESMARICAH

Olga Šojat je pripravila lep *Izbor iz starije hrvatskokajkavske književnosti*. 16. stolječe, kot štev. 9—10 časopisa *Kaj VIII*, 1975, s samostojno paginacijo (str. 152). Primer, kako bi morali tudi mi raziskovati naše pokrajinsko slovstveno delo in ga z izbori približati vsaj nekemu delu beročih ljudi. Knjiga je bogato opremljena s podobami pisateljev, rokopisov in naslovnih listov knjig. V obsežnejšem predgovoru podaja avtorica splošen pregled stare hrvaške kajkavske slovstvene dejavnosti do sredine 16. stoletja ter »jezikovno-grafijske borbe pred ilirizmom in v njegovem času« (5—56). Sledi izbor iz del Ivana Pergošića, iz prekmurske martjanske pesmarice, iz Vramčevih dveh knjig ter Škrinjaricev zapisnik o čarovniški obravnavi. Pred vsakim izborom obravnava pisatelj in njegovo delo, podaja bibliografijo le-tega in literaturo o njem, za besedili pa sledi »kajkavsko-štokavski rječnik« in razlaga imen k izboru.

Nas mora zanimati poglavje »O Prekomurskoj pjesmarici I (1593)« (v kazalu v imenovalniku), s predgovorom na str. 78—84 in izborom iz nje na str. 85—105 ter s tremi stranmi slovarčka. Prirediteljica pripominja: »Ova je radnja prvi put objavljena u časopisu Forum, XII, Zagreb 1973... Ovamo se prenosi s nekim izmjenama«. O prvi objavi smo poročali v Jis XIX, 212—17, kar O. Š. v najnovější objavi upošteva tako, da je za domnevno letnico obravnavane pesmarice postavila vprašaj in v obširni opombi, kjer pravi tudi: »Iako sam se u Forumu bila priklonila mišljenju F. Fanceva, sada smatram da će se pripadnost tih pjesmarica jednoj ili drugoj od te dvije književnosti (namreč slovenski ali hrvatski, V. N.) sa sigurnošću moći utvrditi tek kad se one objave u cjelini i kad tako budu pristupačnije znanstvenim istraživačima, jednako lingvistima kao i književnim povjesničarima.« V naslednjem stavku jih imenuje »...dokumente naše — bilo slovenske ili hrvatske — literarne prošlosti« (84). Naj dodam svoje mnenje, da pripadajo najstarejše te pesmarice tako slovenskemu kot hrvaškemu slovstvu.

Naj k pripombam v prvem članku v Jis XIX dodamo še nekaj pojasnil in novih dognanj, ki jih Šojatova ne upošteva ter so bistvenega značaja tako za datiranje kot za vsebino martjanske pesmarice. Mimogrede: »Prekmurska pesmarica I« ali podobno pač te pesmarice ne moremo več imenovati, ko jih imamo v razvidu že desetine in so vse prekmurske, dokaza za I ali »najstarejšo« pa nimamo — nasprotno. Ostanimo najprej pri letnici 1593, ki jo je F. Fancev naknadno »videl« pod 1710 in ki jo hrvaški slovstveni zgodovinarji mirno prepisujejo (npr. M. Franičević v Enciklopediji Jugoslavije 4, 1960, str. 65: »Najstarija kajkavska pjesmarica iz 1593 sadržava...«, Georgijević itn.).

Predvsem je ta starejša martjanska pesmarica sestavljena iz petih različno pisanih delov, kar Šojatova po Janku Glazerju natanko navaja. Nikakor tedaj ne bi mogli datirati celotnega rokopisa z isto letnico, niti z istim stoletjem. O tem jasno govori tudi pisava, govorijo pa tudi letnice. Prvič: podpis »Per me Nicolao Legén 1710« je na koncu strani 152 pod kazalom drugega dela, postnih in vélikonočnih pesmi, kar so doslej vsi prezrli. Pisava pa je ista kot v kazalu pred njim in zato ne more biti dvoma o času nastanka tega dela. Drugi Legénov podpis z isto letnico in oznako kraja: in Martyánczi — pa je na koncu tretjega dela, s krepkimi, kar grobimi potezami, ker je z njim prekril prvotni podpis, datum in isti kraj, kot dokazuje fotoposnetek z ultrardečimi žarki. Tega smo dali narediti zato, da bi mogoče pod 1710 odkrili jasno prvotno letnico, v kateri je Fancev »nakon mnogo kombinacija...« slutil »upravo tu godinu« — 1593. Fotoposnetek te strani je na voljo tako pri izvirniku v Univ. knjižnici v Mariboru, kot pri njegovi fotokopiji v NUK v Ljubljani. Ta fotografija je sicer pokazala jasnejše nekatere že s povečevalnim steklom čitljive besede ali vsaj črke, ni pa jasno pokazala prvotne letnice — toliko pa je vidno, da druga številka ni mogla biti 5. Tudi branje z različnimi povečevalnimi stekli, pri čemer so sodelovali razni strokovnjaki za stare pisave, ni pokazalo letnice 1593, prej 1693 ali na koncu celo 6. S tem pa ne zanikamo, da — sodeč po pisavi in papirju — izvirajo nekateri *deli* najstarejše martjanske pesmarice iz 16. stoletja. Toda datiranje v Šajtičevem prevodu (1534) še ne govori za to, da je to izvorni vpis te pesmi v tem letu.

Druga pomembna in bistvena stvar v zvezi z obravnavano in vsemi drugimi prekmurskimi pesmaricami pa je njihova izvirnost. Že površen pregled pokaže, da so pri cerkvenih pesmih v mnogih primerih navedeni njih madžarskih začetki. Tudi to bi bilo moralo navesti F. Fanceva na misel, da so verjetno tudi svetne pesmi v 4. in 5. delu starejše martjanske pesmarice — prevodi iz madžarsčine. Saj je prav on med Hrvati tedaj najbolje poznal dognanja peštanskega slavista Lászla Hadrovicsa o nekaterih kajkavskih prevodih madžarskih pesnitev. V svojem predavanju Hrvatska kajkavska poezija prošlih vjekova (Ljetopis JAZU, sv. 51, Zagreb 1939, 86—105) je sicer na podlagi Hadrovicsevega zasebnega obvestila vedel, da ima pesem *Adhortatio mulierum* madžarsko vzporednico, toda trdil je »o nekaterih kajkavskih pesmih iz 16. stoletja«, da »se ne zna jesu li s hrvatskoga prevedene na madžarski ili obratno«.

Tako tudi O. Šojat v obeh objavah prisoja po Fancevu pesem *Cantio de matrimonio* in nekatere druge Šajtiču ter si ne postavlja vprašanja o njih izvirnosti. Toda L. Hadrovics je že 1938 dognal, da sta tako Šajtičev prevod *Cantio de matrimonio* in anonimna *Adhortatio mulierum* — madžarskega izvira. Hadrovics navaja v svoji knjižici: *Magyar és déli szláv szellemi kapcsolatok* (Madžarski in južni slovanski duhovni

stiki, Budapest 1944) Lugossyjev kodeks, rokopisno pesmarico iz Prekdonavja, v katerem je ali izvirnik teh dveh pesmi ali pa ena od njegovih različic.

Novosadski madžarski slovstveni zgodovinar Imre Bori je na podlagi objave Šojatove v Forumu napisal študijo: Egy kaj-horvát daloskönyv magyar eredetű verseiről (Tanulmányok — Studije, 6. sv. Novi Sad 1973, 33—49), ki je O. Šojat pred svojo ponovno objavo žal ni poznala. Ta primer je tudi dokaz, kako slabo je sodelovanje celó med strokovnjaki jugoslovanskih univerz — sodelovanje, ki bi utegnilo biti prav na teh stičnih področjih zelo plodno.

I. Bori seznanja s starejšo martjansko (tako Šojatova kot on za njo nápak: Martijanci) pesmarico, nato pa nadvse analizira Cantio de Rakoczio, pesmi Oženil se je jeden mlad junak... in Cantio de matrimonio glede odvisnosti od madžarskih izvirnikov. Ne moremo sicer soglašati z njegovo trditvijo, da je pesen o Rákócziju »nedvomno največ vredna« v starejši martjanski pesmarici, razen če misli, da med prevedenimi iz madžarščine. Madžarska slovstvena zgodovina pozna doslej dva rokopisa pesmi z isto vsebino pod naslovom: Pesem Erdeljcev v tatarski sužnosti. Prva različica je v kodeksu, ki ga je med 1716—1736 prepisal János Bocskor v Csíkszentléleku, druga pa je zapisana 1704 v szentsejski pesmarici in le-tej je bližji naš prevod v martjanski pesmarici. Po Bori-jevem dognanju vsebuje prva različica le pet kitic, sorodnih našim, medtem ko ima starejša madžarska različica kar enajst sorodnih kitic. V martjanskem prevodu pa je pet kitic, ki v nobeni madžarski predlogi nimajo enakih.

Martjanski prevod naj bi bil narejen po neznanem madžarskem izvirniku, ki je bil popolnejši od druge poznane madžarske različice. Toda tista tretja različica naj bi vsebovala tudi kitice, ki so sorodne neki drugi pesmi v Bocskorjevem kodeksu »Z gostimi solzámi joče že Erdeljsko« in mogoče tudi tedaj zelo priljubljenim naricalkam ter mrliškim (pogrebnim) slovesom. Bori je rekonstruiral v madžarščini z uporabo szentsejske različice in martjanskega besedila prvotno domnevno besedilo. Bori navaja tudi vsebinske ter oblikovne razlike med madžarskimi različicami in prevodom. Madžarske pesmi tudi nimajo naslova, Rákóczijevo ime je v njih sicer omenjeno, toda pesmi ne govore o njem, zato sklepa Bori, da je prevod nastal v času voditelja krucev, Ferenc R. in ne Györgya in so jo zato mogoče imeli za pesem krucev.

Šojatova v dodanem slovarčku ne zna razložiti besede *žarčuvati se*, *žarčuvati se* (?) in jo označuje kot nekatere druge nepojasnjene, češ da jih ni v slovarjih — treba jih je pač iskati — v madžarskih slovarjih, najdemo pa to besedo v isti zvezi v madžarski predlogi te pesmi (*Megsarcoltam volna...*). V martjanski pesmi jo beremo dvakrat: *Bil bi se žarčuval za dvanajset jezer...* (v madžarski: *Megsarcoltam volna / húszezer tallérban...*) — dal bi se odkupiti za dvanajst tisoč (tolarjev) — »da te pro(kleti) Tatar ni štel posluhnoti...« In v drugi zvezi: *...zdaj se žarčujemo ino harcujemo. Sarcolni* (madž.) je izsiljevati, pleniti, v navedenih zvezah pa je treba besedo pomensko prilagoditi.

Različico predloge pesmi *Oženil se je jeden mlad junak...* (O. Šojat 1975, 101—102) vsebuje tim. Lugossy-kodex, v katerem so prepisi pesmi Pála Somogyija iz let 1629—1634. Ta pesem je tu naslovljena *Mastan egy ifjú megházasodott...* (Sedaj se je oženil neki mladič) in je madžarska različica znamenite satirične pesmi iz XVI. stoletja: *Adhortatio mulierum...* Primerjava med madžarskim in našim besedilom kaže najprej, da je naše krajše za dve kitici: prireditelj je skrčil četrto in peto madžarsko kitico. Bori je na podlagi našega prevoda in ohranjenega madžarskega besedila te pesmi rekonstruiral domnevni madžarski izvirnik, katerega je neko prevedel v naši pesmarici. Primerjava dokazuje tudi, da je prevajalec izpustil nekatere vrstice, predvsem zato, ker jih — ni razumel, predvsem ne madžarskih rekov, vpletenih v pesem, zato je z dobesednim prevodom ponekod pokvaril smisel in pesniško vrednost izvirnika (npr. ženskoga somara, Šimona rihtara, ki ga tudi Šojatova ni razumela, praznoga košara, kar je v izvirniku koš brez dna itd.). Že Borijeva analiza obeh besedil je obširna in mnogo povedna, kdo od nas pa jo bo še mogel spričo boljšega poznavanja jezika dopolniti.

Fancev je prisodil Šajtiću pesem Cantio de matrimonio in Šojatova mu sledi, toda »To pesen spravil, leipo jo zvršil...« ne pomeni že, da jo je Andreas Šajtić sam zložil. Malo poznavanje madžarskega starejšega slovstva dá slutiti, da je tudi to — prevod. To je

zapisal L. Hadrovics sicer že 1938, toda hrvaška slovstvena zgodovina še manj zasleduje madžarsko kot mi, pa je to za starejšo dobo neogibno. Ta pesem se ponavlja v mnogih poznejših prekmurskih pesmaricah do 19. stoletja, zato nas mora še posebej zanimati.

I. Bori popravlja nekatere Hadrovicseve trditve in domneve. To in prejšnjo (Oženil se je ...) pesem je namreč prisodil v izvirniku Andrásu Batiziju, ki je pa po Boriju le eden od njenih prepisovavcev in jo je utegnil prepisati ok. 1546, medtem ko je Šajtič dobil v roke neki madžarski prepis pesmi, ki je krožil med ljudmi že ok. 1530. Ta pesem je v zgodovini madžarskega protestantskega slovstva pomembna in so dognali npr. o njej, da je po humanističnem panegiričnem značaju dobila pri protestantih didaktičen značaj ter vplivala na mnoge pesnike tega motiva vse do Gyöngyösija, ki je — mimogrede opomnjeno — s svojo kitico prišel kot motto v anonimno prekmursko Starišinstvo i zvačinstvo ... iz 1807.

Šajtičev prevod je za kitico daljši od izvirnika, saj je v njej imenoval sebe in čas nastanka svojega prevoda. Sicer pa sledi zvesto izvirniku. Toda prav napake, ki jih je Šajtič zagrešil zavoljo neumevanja jezika, dokazujejo, da je njegovo besedilo — prevod. (Takah primerov je v starejšem hrvaškem pesništvu med prevodi iz madžarščine več in njih poznavanje deluje prav humoristično, na kar je opozoril že L. Hadrovics.) Zavoljo teh razlik med izvirnikom in prevodom domneva Bori, da bi Šajtič utegnil prevesti neko besedilo, ki je še starejše od Batizijevega protestantsko didaktičnega ter »bi kazalo v smeri katoliškega srednjega veka« (42). Tako npr. omenja Šajtič Krištuša nam. Boga v izvirniku, poganski žitek nam. nečistosti. Se vidnejše so razlike v drugem delu pesmi, posebno od 24. kitice dalje. Toda zavoljo nepopolnega poznavanja kajkavščine in vzhodnoslovenskih narečij tudi Bori zagreši kak neupravičen očitke Šajtiču (npr. v 22. kitici v zvezi s »pasko nosi«, — in tudi v 29. kitici — kar je pravilno prevedeno).

Dosedanjim dognanjem o madžarskih virih martjanske pesmarice moremo dodati še novo, ki je posebno pomembno, ker gre za najboljše besedilo, čeprav ne v celoti ohranjeno ne v njej, ne v márkiševski pesmarici (iz katere pa moremo dopolniti nekatere v prvi manjkajoče strani, glej zdaj v fotokopiji v NUK v Ljubljani) — 116 kitic pesnitve o sv. Magdalení. Madžarska pesnitev je pod naslovom *Historia az Mariá Magdolnanak sok büneiböl zložil Szentmártoni Bodó János* in je bila natisnjena prvič v Levoči (madž. Lőcse) 1683, v Kolozsváru pa 1703. Tudi prva letnica je — odločilno pomembna za datiranje martjanske pesmarice! Prevod sicer ni dobeseden — v našem rokopisu tudi ni ohranjen prvotni začetek, saj je pisan z drugo roko kot večina pesnitve — vendar je odvisnost od predloge očitna.

Tudi dosedanji pregled in primerjava cerkvenih pesmi v najstarejši martjanski pesmarici — posredno pa v vseh naslednjih prepisih bodisi iz nje ali iz kakih drugih rokopisov — dokazujeta, da so njihovi izvirniki v največji meri madžarski. Toda o tem tu ni moč več govoriti, ker sodi natančnejše raziskovanje teh zvez drugim. Vse dosedanje pisanje o domnevno najstarejši prekmurski, to je martjanski pesmarici, pa dokazuje, da je potrebna previdnost in stvarna razgledanost tako glede presoje časa njenega nastanka, kot glede izvirnosti in v zvezi s tem tudi kulturno-jezikovne pripadnosti njenih besedil. Predvsem pa je treba obravnavati kot celoto vse prekmurske rokopise in tiskane pesmarice.

Vilko Novak
Filozofska fakulteta v Ljubljani

CANKAR IN BUDINEKI

Obletnica Cankarjevega rojstva je spomnila raziskovalce njegovega življenja in dela na to in ono pozabljeno dejstvo iz pisateljevega življenja, ki je potrebno neke osvetlitve, čeprav mogoče ne dodaja bogve kakšnih novih poudarkov ne osebnosti ne delu. V tem zapisku gre za epizodo v Cankarjevem življenju iz 1912 in za nekaj opozoril na poznejša Cankarjeva srečanja z družino Budinekov iz Kranjske gore.

Jožica Budinekova, por. Korbar, je opisala v toplem članku, ki ga je, s slikami dopolnjenega, priobčila v Planinskem vestniku 1957, kako se je srečala 1912 z Ivanom Can-